

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Хочаев Парвиз Давронович ба диссертатсияи Икромов Нуриддин Қиёмович дар мавзӯи: «Танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.10 - Молия, гардиши пул ва қарз пешниҳод карда шудааст

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия. Дар шароити муосир падидаҳои бухронӣ ва ҷаҳонишавии бозорҳои молиявӣ, ки бесуботии бахши молиявӣю бонкӣ ба назар мерасад, ташкили низоми муассири танзими зиддибухронии фаъолияти бонкдорӣ, хусусан дар бонкҳои тичоратӣ аҳамияти хос пайдо кардааст, зеро онҳо ба фаъолияти мӯътадили иқтисодиёт таъсир мерасонанд. Аз ин лиҳоз, зарурати таҳияи низоми танзими зиддибухронии фаъолияти бонкиро дар сатҳи милли ҳамаҷун як низоми ҷудонопазири қобилияти устувори бахши бонкӣ асоснок намудан муҳим аст, чунки таҷрибаи амалии давлатҳои ҷаҳон ва Тоҷикистон нишон дод, ки пайдоиши бухронҳо, воқеияти объективии иқтисодӣ дошта, таъсираш мустақиман ба тамоми бахшҳои иқтисодиёт мерасад.

Мавриди зикр аст, ки аксари тадбирҳои зиддибухронӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ аз ҷониби ҳукумат андешида шудаанд. Сарфи назар аз он, ки Бонки миллии Тоҷикистон дорои силсилаи кофии воситаҳоест, ки ба ӯ дар нигоҳдории суботи молиявии бонкҳои алоҳида имконият медиҳанд, пас аз бухрони ҷаҳонии молиявӣ маълум гардид, ки дар қонунгузорӣ механизми дастгирии суботи молиявӣ дар сатҳи системавӣ муайян нагардидааст. Аз ин нуктаи назар, собит кардани меъёрҳои мақбул дар низоми қонунгузориҳои бонкӣ ҷиҳати пешгирӣ намудан аз оқибатҳои иқтисодию молиявии падидаҳои нави бухронӣ лозим аст.

Дар шароити муносибатҳои бозорӣ интиҳоби чораҳои зиддибухронии Бонки миллии Тоҷикистон ба ҳайси мақомоте, ки танзими зиддибухронии фаъолияти бонкиро амалӣ ва ҳамоҳанг месозад, ба таври кофӣ бо амалия асоснок нагардидааст. Аз ин лиҳоз, истифодаи олатҳои сиёсати микропруденсиалӣ ва макропруденсиалӣ дар низоми танзими чораҳои зиддибухронии бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон мубрамияти мавзӯи таҳқоти моро боз ҳам айёнтар менамояд.

Мутаассифона на ҳамаи паҳлӯҳои ин мавзӯъ нокифоя омӯхта шуда, таҳқиқоти махсусро тақозо мекунад. Аз ин лиҳоз муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионии Икромов Нуриддин Қиёмович бебаҳс мебошад.

Сатҳи таҳқиқи илмӣ мавзӯи диссертатсия ва дараҷаи асосноккунии он аз дуруст истифода намудани равиши диалектикӣ оид ба ташаккулдиҳӣ ва амалисозии сиёсати молиявии бонкӣ, усулҳои таҳлил ва синтез,

индуксия ва дедуксия, ҷамъбаастсозӣ, моделикунонӣ, таҳлили ҷорӣ ва дурнамо, инчунин ҷанбаҳои бунёди оид ба рушди иқтисоди бозорӣ, ки дар корҳои илмӣ иқтисодчиёни ватанӣ ва хориҷӣ коркард гардидаанд, иборат мебошад.

Дараҷаи асоснокии маънидоди илмӣ ва навиғонии илмӣ диссертатсия

Таҳлили рисола нишон дод, ки дар натиҷаи таҳқиқот натиҷаҳои нав оид ба таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ доир ба танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда, нуқтаи назари муаллиф нисбати моҳияти ин раванд дар шароити муосир аниқ баён карда шудааст.

Муаллиф дар асоси таҳқиқи назарияҳои мавҷуда гипотезаи илмӣ муосири танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар шароити буҳронӣ пешниҳод намуда, ошкор кардааст, ки барои нигоҳ доштани суботи молиявии бахши бонкӣ истифодаи воситаҳои макропруденсиалӣ ва микропруденсиалӣ зарур аст; муаммоҳои низоми танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ ошкор гардида, исбот карда шуд, ки қонунҳои зиддибуҳронӣ ҷиҳати таъмини суботи молиявии бонкҳо бояд аз нав тарҳрезӣ ва дар амал ба воситаи фишангҳои молиявии бонкӣ тадбиқ карда шаванд.

Дар диссертатсия дар сатҳи зарурӣ усулҳо ва фишангҳои танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ аз нигоҳи муҳаққиқони соҳаи иқтисод баҳогузорӣ гардида, усулҳои муосири фишангҳои танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ коркард ва пешниҳод гардида, ҳамзамон, низоми танзими зиддибухронии фаъолияти бонкдорӣ тав-сиф гардида, унсурҳои асосии он муайян карда шуд; вазъи бозори бонкӣ, таҷрибаи пешқадами хориҷӣ ва низоми танзим-намоии ҷораҳои зиддибухронии фаъолияти бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва баҳогузорӣ гардида, механизмҳои муосири фаъолияти танзимнамоии ҷораҳои зиддибухронии бонкӣ асоснок ва пешниҳод гардидаанд, инчунин тамоюлҳои рушди танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор гардида, ҳамаи ин тамоюлҳо ба чунин гурӯҳҳо: татбиқи воситаҳои макропруденсиалӣ, танзими бонкҳои барои низоми бонкдорӣ муҳим ва татбиқи муқаррароти Базел III ҷудо карда шуданд.

Ҳамзамон муаллиф самтҳои афзалиятноки рушди низоми танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва коркард намуда, ташкили низоми назорат ва танзими бонкҳо барои соҳаи бонкдорӣ - ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки рушди танзими зиддибуҳронӣ асоснок ва пешниҳод кардааст; стратегияи танзими зиддибуҳронии рушди бозори бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи солҳои 2030 коркард намудааст, ки маҳаки асосии он - раванди солимгардонии бонкҳои пардохтнопазир, оғози саривақтӣ ва хусусияти системавии ҷораҳои зиддибуҳронӣ дар фаъолияти бонкҳо мебошад.

Мазмуни кори дисертатсионӣ. Тарафҳои мусбат ва норасоӣҳо.

Таҳлили рисола нишод дод, ки мақсади таҳқиқот муайян намудани нақшу хусусиятҳои танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар замони муосир ва дар ин замина таҳия намудани тавсияҳо оид ба такмилдиҳии механизми танзимнамоии зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дисертатсия аз сарсухан, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда, ки 166 номгӯро дар бар мегирад иборат аст. Рисола дар ҳаҷми 187-саҳифаи чопи компютерӣ пешниҳод шуда, аз 21 ҷадвал, 16 расм, иборат мебошад.

Дар муқаддима (С. 3-11) муҳимият ва сатҳи таҳқиқи масъала, мақсад ва вазифаҳо, объект, предмети таҳқиқ, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, сарчашмаи иттилоотӣ, дақиқии натиҷаҳои таҳқиқ, навгониҳои илмӣ ва аҳамияти амалӣ, тавсиб ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқ, интишорот ва сохтори дисертатсия, дарҷ гаштааст.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявии танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ» (С. 12-74) таҳқиқи асосҳои таҳаввулотии назариявии танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ, усул ва воситаҳои танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ, таҷрибаи пешқадами танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар кишварҳои хориҷӣ баррасӣ шудаанд.

Муаллиф чунин мешуморад, ки мазмуни мафҳуми танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ бояд дар доираи назарияи танзими давлатии иқтисодии бозорӣ ва бонкдорӣ баррасӣ карда шавад. Дар айни замон дастгоҳи мафҳумӣ оид ба танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дорад, ки ба ин набудани шарҳи мақбули умум гардидаи истилоҳи «танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ» ҳам дар адабиёти иқтисодии ватанӣ ва ҳам хориҷӣ далолат мекунад. Ин ба он вобаста аст, ки танзими зиддибухронӣ ҳамчун яке аз соҳаҳои муҳими муносибатҳои молиявӣ дар раванди ташаккулёбӣ ва рушд қарор дорад. Аксар вақт дар адабиёти иқтисодӣ истилоҳҳои танзими зиддибухронӣ ва тадбирҳои зиддибухронӣ ҳамчун муродиф (синоним) истифода шуда, танзими суботи молиявии бахши молиявӣ-бонкӣ бо суботи бонкҳо ё идоракунии зиддибухронӣ ҳаммаъно ҳисобида мешаванд. Мафҳуми танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ бо дигар мафҳумҳо, ба монанди танзими фаъолияти бонкӣ, танзими бонкӣ ва назорати бонкӣ зич алоқаманд аст (С.13-14).

Ба ақидаи муаллиф, фаъолияти босуботи низоми бонкӣ бо ҳосили ҷамъи ду ҷамъшаванда таъмин карда мешавад: аз як тараф, - фаъолияти ҳуди ташкилотҳои қарзӣ ва аз ҷониби дигар, фаъолияти мақомоти танзимкунандаи бахши бонкӣ, ки барои рушд ва фаъолияти муътадилӣ низоми бонкӣ нигаронида шудаанд. Таҳлили муносибатҳо ба таърифи мафҳуми «танзими фаъолияти бонкӣ» нишон дод, ки бо вучуди миқдори зиёди қорҳои илмӣ оид ба мавзӯҳои наздик дар байни қоршиносони ватанӣ

ва хориҷӣ дар тафсири он ягонагӣ вучуд надорад. Олимони ватанӣ аксар вақт мафҳуми мазкурро ба маънои васеъ ва маҳдуд ё танҳо ба маънои маҳдуд таъриф медиҳанд (С. 22-23).

Бояд қайд кард, ки устувории бонкҳо ва суботи низоми бонкӣ дар маҷмӯъ шартҳои зарурии рушди иқтисодиёт мебошанд, аммо таъмини субот пурра он василае нест, ки метавонад зухуроти бухрониро пешгирӣ кунад ё то ҳадди ақал коҳиш диҳад. Ғайр аз он, тавре ки охири бухрони ҷаҳонӣ нишон дод, низомҳои танзимкунандаи дар ҷаҳон вучуддошта барои наҷот додани бонкҳо аз оқибатҳои шадиди бухронӣ самаранок набуданд. Инчунин таъкид кардан муҳим аст, ки дар ҳамаи таърифҳои дар боло зикршуда салоҳияти мақомоти танзимкунанда оид ба пешгирӣ ё танзими вазъи бухронӣ қайд нагардидааст. Сарфи назар аз фаҳмиши гуногуни идоракунии зиддибухронӣ, хусусияти умумии ҳамаи ин таърифҳоро чудо кардан мумкин аст. Ин дар он зоҳир мегардад, ки истилоҳи мазкур дар сатҳи корхонаҳои алоҳида зимни ҳолатҳои бухронӣ татбиқ мешавад, бар хилофи идоракунии зиддибухронӣ, ки маъмулан нисбат ба низом дар маҷмӯъ ба кор бурда мешавад (С.25-27).

Муаллиф дуруст меҳисобад, ки дар ҷараёни идоракунии бухронҳо, бонкҳои марказӣ воситаҳои танзими пулию қарзиро асосан барои таъмини бозоргирии низоми бонкӣ истифода мекунанд. Ҳамзамон, усулҳои асосии танзими пулию қарзӣ инҳоянд: тағир додани меъёри ғоизии расмии бонки марказӣ, гузаронидани амалиёт дар бозори қарздор бо аъзои хориҷӣ ва коғазҳои қиматнок, инчунин муқаррар кардани меъёру қоидаҳои иқтисодии фаъолияти бонкҳои тижоратӣ. Бо вучуди ҳадафҳои гуногуни сиёсати пулию қарзии кишварҳои мухталиф, ки метавонанд дар боздории таваррум, таъмини рушди босуботи иқтисодиёт, таҳкими қурби пули миллӣ, таъмини устувории тавозуни пардохти кишвар ва ғайра ифода ёбанд, дар давраи бухрони ҷаҳонӣ қариб ки ҳамаи кишварҳо воситаҳои сиёсати пулию қарзиро барои таъмини устувории низоми бонкӣ ба кор бурдаанд (С. 44-45).

Мавриди зикр аст, ки бухрони ҷаҳонӣ, ки тайи солҳои охир оғоз ёфт, барои баҳогузории дубораи вазъи соҳаи танзими фаъолияти бонкӣ ва коркарди муносибату воситаҳои нави танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ омилҳои қавӣ буд. Ба давраҳо тақсимкунии таҳлили вазъи ҳозираи танзими зиддибухрониро ҷӣ дар дохили кишвар ва ҷӣ берун аз он ба сурати зайл роҳандозӣ намудан мувофиқи мақсад аст: амалияи танзими то бухронӣ; тадбирҳои ҳангоми бухрон андешидашаванда; татбиқи меъёрҳои нав барои баланд бардоштани суботи молиявии фаъолияти бонкӣ баъди хотимаёбии давраи пуршиддати бухрон. Азбаски марҳилаи аввал аллакай ба анҷом расидааст, мо имкон дорем, ки таҷрибаи байналмилалӣ танзими зиддибухронии то соли 2020 ҳосилшуда ва тадбирҳои дар давраи пуршиддати бухрон андешидашударо мавриди муқоиса қарор диҳем. Дар ин қарина масъалаи арзёбии самаранокии танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ, ки татбиқи он дар асоси таҳлили ҳисоботҳои оид ба

суботи молиявӣ омоданамудаи бонкҳои марказӣ ба мақсад мувофиқ аст, таваччуҳи махсусро касб менамояд (С.51-52).

Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки назорати ташкилотҳои қарзӣ аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон ба тариқи зайл амалӣ карда мешавад: таҳлили фосилавии ҳисоботи молиявӣ, ки дар асоси онҳо ҳармоҳаи мониторинги риояи стандартҳои иқтисодӣ ва дигар талаботҳои мақбул иҷро карда мешаванд. Бо ин мақсад, Бонки миллии Тоҷикистон, тибқи таҷрибаи ҷаҳонӣ, аз ниҳоди (институти) назораткунандаи ташкилотҳои қарзӣ дар мавриди назорати дурдаст ва санҷишҳое, ки аз ҷониби шахсони дорои таҷрибаи танзими бонкӣ ва назорати бонкӣ гузаронида мешаванд, истифода мебарад; таҳлил ва муайян кардани сатҳи хавфҳои бонкӣ дар ҷараёни назорати фосилавӣ ва санҷиш; назорати ташкилотҳои қарзӣ дар асоси рейтинги CAMEL ва муайян кардани вазъи онҳо дар низоми бонкӣ; тақмили назорат дар асоси маҷмӯӣ ва назорати ба хавф нигаронидашуда. Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади ҳимояи манфиатҳои амонатгуздорон, қарздорон ва таъмини устувории молиявии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ташкилотҳои қарзиро тавассути меъёрҳои мақбули муқарраргардида танзим мекунад (С. 55-56).

Ба ақидаи муаллиф, дар оянда тадбирҳои зерин барои тақмили ҷораҳои зиддибухронӣ дар фаъолияти низоми бонкии кишвар дар назар гирифта шудааст: татбиқи минбаъдаи ислоҳот оид ба мусоидат ба азнавташкилдихии молиявии бонкҳои стратегии кишвар; таъмини фаъолияти шаффофи ташкилотҳои қарзӣ баҳри баланд бардоштани эътимоди амонатгуздорон, мизочон ва сармоягуздорон, инчунин фароҳам овардани шароит барои ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ба низоми молиявии кишвар; тақмили механизми назорати хавфнок ва истифодаи назорати маҷмӯӣ ҳисоботи молиявии ташкилотҳои қарзӣ; тақмили низоми баҳодихии рейтингии ташкилотҳои қарзӣ, таҳияи ҷораҳои даҳолати саривақтӣ нисбат ба ташкилотҳои қарзӣ, ки ба амалияи хатарноки бонкӣ машғуланд; тақмили минбаъдаи коркарди автоматикии ҳисоботи молиявии ташкилотҳои қарзӣ; васеъ намудани бозори байнибонкии қарзӣ; васеъ намудани доираи пардохтҳои ғайринақдӣ тавассути ҷорӣ намудани технологияҳои муосири пардохт ва ҷорӣ намудани шаклҳои нави хизматрасонӣ; минбаъд мутобик намудани қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба талаботи ФАТФ, тавсияи ҳамкориҳои мутақобила бо воҳидҳои иқтишофии молиявии хориҷӣ ва ватанӣ ва бастании шартномаҳое, ки ба рушди низоми миллии муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳо ва муқовимат ба маблағгузорию терроризм мусоидат мекунанд (С.64-65).

Дар боби дуюм - «Тамоюлҳои рушди танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (С. 75-129) ҳолати бозори бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон, асосҳои институтсионалии танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тамоюлҳои

рушди танзими зиддibuхронии фаъолияти бонкӣ таҳлил ва баҳогузорӣ гардидааст.

Муаллиф дуруст меҳисобад, ки дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ бонкҳои тичоратӣ яке аз ҷузъҳои муҳими рушди иқтисодиёти миллӣ ба ҳисоб мераванд. Аз рӯйи механизми фаъолият онҳо ҳамчун муҳаррики давлат, субъектҳои хоҷагидорӣ ва шахсони дигар амал мекунанд. Бехуда нест, ки онро низоми гардиши иқтисодии ҳар як кишвар мегӯянд. Бозори бонк ба ҳукумат ва корхонаҳо имкон медиҳад, ки доираи манбаи маблағгузориҳои худро бе маҳдудсозии воситаҳои бучетӣ, худмаблағгузорӣ ва қарзгириҳои байнибучетӣ васеъ намоянд. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар аввалҳои асри 21, хусусан бозори қарзии бонкӣ манбаи асосии захираҳои инвестиционӣ дар мамлакатҳои рушдбанда гардид. Бозори бонкӣ амонатхоро ба сармоя иваз намуда, ҷиҳати рушди босуботи иқтисодӣ дар андозаи муайян ва афзоиши некуаҳволии аҳоли мусоидат менамояд (С.75-76).

Ба ақидаи муаллиф, дар портфели қарздихандагон тамоюли болоравии ҳиссаи қарзҳои «бад» мушоҳида мешавад, ки воқеан аз меъёрҳои қобили қабул барои бехатарӣ, махсусан барои бонкҳо зиёдтаранд. Ин омил дар оянда ба бад шудани имкониятҳои молиявии муштариён низ оварда мерасонад, чунки дар ҳолати пардохтнопазирии бонк байни “муштариён” ва “бонк” таъсири манфии мутақобила ба миён меояд. Бухрони солҳои 2015-2016 ба фаъолияти қарзгирандагон-мизочон (соҳибкорон) ғайр таъсир расонидааст, ки дар натиҷаи он тамоюли афзоиши тафовут барои ин нишондиханда байни арзишҳои меъёрӣ ва воқеӣ ба назар мерасад. Тибқи пешгӯиҳои иқтисодӣ вазъи иқтисодӣ ва молиявии соҳибкорон, ки дар муддати кӯтоҳ пешбинӣ карда мешавад, комилан хушбин нест. Нигоҳдорӣ ва ҳатто афзоиши арзиши ин нишондиханда метавонад ба сатҳи пардохтпазирӣ ва сифати сандуқи қарзии бонкҳо дар кишвар таъсири манфӣ расонад. Мувофиқи ин, зарур аст, ки қабули чораҳои иловагӣ, аз ҷумла дар сатҳи ҳукумат, ба эътидол овардани дастгирии молиявии соҳибкорӣ, хусусан рушди истеҳсоли маҳсулот, аз ҷумла чораҳои дастгирии онҳо тавассути ҷудо кардани субсидия ва кам кардани сарбории андоз таъмин карда шаванд. Дар ҳолати амалӣ намудани назарияи мазкур шумораи бонкҳои муфлисшаванда, ба монанди ҶСК Агроинвестбанк, ҶСК Тоҷиксодиротбанк, ҶСП Фононбанк, ҶСП Тоҷпромбанк ва ғайра зиёд мегарданд (С.83-84).

Мавриди зикр аст, ки дар моҳи июни соли 2020 ҳиссаи дороиҳои низоми бонкии мамлакат нисбат ба маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) 29,2 фоизро ташкил дод, вале дар ин давра ҳаҷми қарзҳои додашудаи низоми бонкӣ нисбат ба маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ кам гардиданд. Яке аз сабабҳои камшавии нишондихандаи мазкур таъсири пайдарпайи бухронҳои ҷаҳонӣ (хусусан, авҷи вируси COVID-19) ба вазъи молиявии бонкҳои кишвар мебошад. Таҳлили динамикаи тағйирёбии вазъи фаъолияти бонкҳои тичоратӣ аз тамоюли рушди соҳаи бонкӣ шаҳодат медиҳад. Таҳлили омили

шаш соли охир нишон дод, ки на ҳама ташкилотҳои қарзии ватанӣ тавонистанд аз оқибатҳои бухрони солҳои 2014-2015 барқарор шаванд. Аммо он ташкилоти қарзие, ки идоракунии дурусти захираҳои қарзии худро ба роҳ монда буданд, дар сахнаи бозори бонкӣ мавқеъ гирифтанд. Дар маҷмӯъ бошад солҳои 2013-2020 тамоюли мусбии рушди соҳаи бонкӣ дар самти афзоишҳои фоида, воситаҳои худӣ ва ҷалбгардида назаррас гардид. Беҳтаргардонии нишондиҳандаҳои фаъолияти бонкҳои тичоратӣ оқибати рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ҷумҳурӣ, муътадилгардонии фазои иқтисодии фаъолияти бонкҳо, вазъи молиявии мизоҷон, рушди даромадҳои аҳоли ва стратегияи рушди як қатор бонкҳои тичоратӣ ба ҳисоб меравад (С.87-90).

Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки дар айни замон, кишварҳои Осиё дар истифодаи воситаҳои макропруденсиалии танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ пешсафанд. Аксари онҳо ҳамзамон аз се то шаш воситаро ба кор мебаранд. Хитой, ки маҳдудиятҳои хавфҳои низомманди қарзӣ (ба монанди LTV, DTI, маҳдудият ба зиёдшавии қарз) ва инчунин дигар воситаҳо: ташаккули талаботҳои захиравӣ, захиракунии динамикӣ ва буфери сармоявии контрсиклиро фаъолон истифода мебарад, аз ҳама пешсаф аст. Бо вучуди ин, истифодаи чунин воситаҳо, ба монанди LTV, буфери сармоявии контрсиклӣ, захиракунии динамикӣ ба мушкили муайянкунии сикли истифодашавии онҳо, инчунин ба зарурати мутобиқ кардани сиклҳо байни кишварҳо дучор гардиданд. Бар замми воситаҳои танзими макропруденсиалӣ инчунин самтҳои танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ аз қабилӣ афзун намудани шаффофияти низоми бонкӣ ва танзими бонкҳои барои низоми бонкдорӣ муҳим рушд менамоянд (С.114-115).

Муаллиф чунин меҳисобад, ки яке аз сабабҳои асосии бухрон камбудии дар танзиму назорати бонкдорӣ, аз ҷумла хоси бонкҳои барои низоми бонкдорӣ муҳим буда, зарурати татбиқи тадбири воситаҳои махсусро тақозо мекунанд, ки аллакай дар баъзе кишварҳо амалӣ гардида, ба омилҳои зерини танзимкунанда асос ёфтаанд: меъёри кифоятии сармояи худӣ; меъёрҳои бозоргирии фаврӣ ва ҷорӣ; ҳадди аксари хавф барои як қарзгир ё гурӯҳи қарзгирони ба ҳам алоқаманд; ҳадди аксари хавфҳои қарзии калон; сифати дороиҳо; сатҳи хавфи бозорӣ; таносуби қарзҳои «корношоям» (пас аз баровардани захираҳо барои талафоти имконпазир) ба сармояи худӣ; таносуби қарзҳои «корношоям» ба ҳаҷми умумии қарздорӣ; тақсимоли қарзҳо аз рӯи бахшҳо ва соҳаҳои иқтисодӣ нисбат ба андозаи умумии сандуқи қарзии бонк; таносуби мавқеи кушодаи ҳолис бо аъёри хориҷӣ ба сармояи худии бонк; таносуби ҳаҷми даромадҳо аз амалиётҳои тичоратӣ ба даромади умумии бонк (С. 119-120).

Ба ақидаи муаллиф, ҳангоми таҳлил ва муқоисаи усулҳои танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ чунин хулоса ба пеш меояд, ки ҷиҳати татбиқи танзими зиддибухронии самарабахш бояд усуле истифода шавад, ки ба арзёбии ҳисобот оид ба суботи молиявӣ таҷрибаи як қатор

кишварҳои ҷаҳонро ба назар гирифта бошад. Дар асоси усули дар боло овардашуда тадбирҳо оид ба такмил додани сохтор ва муҳтавои мавҷудаи ҳисобот оид ба суботи молиявӣ, ки аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон омода карда шудааст, пешниҳод шудаанд, аз ҷумла: тағйир додани сохтори ҳисобот; дарҷ намудани таърифи суботи молиявӣ; ба ҳисобот на танҳо хусусияти муқаррарнамоӣ, балки пешгӯишавандагӣ бахшидан; заминаи иттилоотии ҳисоботро дар шакли тавзеҳоти алоҳида ва дар формати маъмул (афзалтараш дар Excel) пешниҳод намудан. Арзёбии самаранокии танзими зиддибуҳронии фаъолияти бонкӣ дар амал метавонад дар асоси низоми меъёрҳои дар он пешниҳодшуда ва маҳаки (индикатори самаранокии) агрегатсияшуда (ҷамъбаастшуда) анҷом ёбад, зимнан ба сифати он ҳамчун меъёри умумитарини барои ҳамаи тадбирҳои дорой хусусияти муҳофизатӣ татбиқшаванда - нишондиҳандаи зарари расидаи эҳтимолии нисбии рафъгардида баромад мекунад (С.127-128).

Дар боби сеюм - «Самтҳои афзалиятноки рушди низоми танзими зиддибуҳронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (С. 130-170) самтҳои асосии рушди танзими фаъолияти бонкҳои низомсоз, роҳҳо ва усулҳои солимгардонии вазъи молиявии бонкҳои тичоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, стратегияи танзими зиддибуҳронии бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи солҳои 2030 пешниҳод гардидаанд.

Дар ҳақиқат ба андешаи муаллиф интиҳоб ва татбиқи танзими иловагии бонкҳои аз ҷиҳати низоммандӣ муҳим эҳтимолан дорой ҳам хусусиятҳои мусбӣ ва ҳам манфӣ мебошанд. Тадбирҳои нисбат ба танзими бонкҳои аз ҷиҳати низоммандии глобалӣ муҳим татбиқшаванда ба кам кардани оқибатҳои манфии дар пайи мушкilotи эҳтимолии дар фаъолияти онҳо ҷойдошта нигаронида шудаанд. Тавре ки маълум аст, маҳз ҳамин гурӯҳи бонкҳо метавонад ба паҳн шудани зуҳуроти буҳронӣ мусоидат намуда, онҳоро ба манбаи «сироят» табдил диҳад. Гузашта аз ин, на танҳо болобарии кифоятии сармоя ва сифати доройҳои ширкат муҳим аст, балки равандҳои шабех дар ташкилотҳои фаръии он низ роҳандозӣ гарданд. Бо сабабҳои дар боло зикршуда низоми танзими чунин бонкҳо то ба ҳол дар сатҳи ҷумҳурӣ ба роҳ монда нашудаанд. Набудани ҳамоҳангсозӣ дар фаъолияти мақомоти танзимкунанда метавонад боиси оғози афзоиши ҳузури бонкҳои дорой аҳамияти низомманд маҳз дар кишвар, ки барои онҳо тартиботи имтиёзноктар фароҳам сохта мешавад, гардад. Ҳамзамон талаботе, ки ба ташкилоти мабдаъ дахл дорад, ба ташкилотҳои фаръӣ татбиқ нахоҳад шуд (С.132-133).

Инчунин муаллиф дуруст қайд менамояд, ки масъалаи дигар дар низоми фаъолияти бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин механизми истифодаи СБҲМ дар давраи буҳрон мебошад. Бо назардошти он, ки СБҲМ дар Тоҷикистон эътироф шудаанд ва қоидаҳои баҳисобгирӣ бояд ба онҳо самтгирӣ намоянд, эътирофи он, ки назорати муттаҳида бояд ё ба маълумоти ҳисоботи тибқи СБҲМ омодашуда асос ёбад, ё талабот нисбат ба оmodасозии ҳисоботи муттаҳид бо мақсади назорат то ҳадди

имкон ба стандартҳои мазкур ҷавобгӯ бошад, ба мақсад мувофиқ хоҳад буд. Бухрони молиявӣ ҷаҳонӣ аз ҳад зиёд боиси бознигирии СБҲМ гардид. Эродҳои асосӣ оид ба низоми баҳисобгирӣ, ки аз ҷониби Гурӯҳи бистгона қайд карда шуд, маъноӣ зарур будани тадбирҳои зеринро доранд: беҳтар намудани стандартҳои арзбӣи воситаҳои молиявӣ дар асоси бозоргирии онҳо; содда кардани стандартҳои баҳисобгирии воситаҳои молиявӣ; қатъитар намудани меъёрҳои эътирофи захираҳо барои талафот аз рӯйи қарз, дар асоси иттилооти густардатар дар бораи хавфҳои қарзӣ; такмил додани стандартҳо ҷиҳати ташкили захираҳо, хавфҳои ғайритавозунӣ ва номуайяни дар арзбӣ; муқаррар кардани стандартҳои глобалии ҳисоботдиҳӣ; таъмин намудани ҷалбшавии бештари ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла мақомоти танзимкунанда ва намояндагони кишварҳои рӯ ба тараққӣ дар раванди таҳияи стандартҳо (С.140-141).

Ба андешаи муаллиф, дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ низоми методологияи стратегияи ҷорӣи вазъи молиявӣ низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷунин норасоӣҳо: Кумитаи суботи молиявӣ (Кумитаи миллӣ) ва Бонки миллии Тоҷикистон марҳилаҳои давраи тамоюли рушди ҳар як бонкро дар алоҳидагӣ ба назар намегиранд ва ҳолати ояндаи онҳоро пешгӯӣ намеkunанд; вазъи молиявӣи бонкҳои тиҷоратӣ ва тамоюли рушди воқеии онҳо дар ВАО (воситаи ахбори омма) бо далелҳои воқеӣ инъикос намегардад; вазъи ҷорӣи молиявӣи бонкҳои бидуни баррасии имконоти эҳтимолии рушди стратегӣ, аз ҷумла фаъолияти бомуваффақият дар давраи пас аз бухрон муайян намегардад, иборат буданд. Истифодаи методологияи стратегияи вазъи молиявӣи бонкҳои имкон медиҳад, ки фаъолияти молиявӣ танҳо дар пӯёи солҳои гузашта баҳо дода шавад. Дар айни замон, татбиқи дурусти арзбӣ ба вазъи молиявӣи бонкҳои на ҳамавақт қобили қабул ва пешгӯишаванда аст. Аз ин лиҳоз, методологияи баҳодиҳии вазъи молиявӣ, ки ба талаботи рушди бозори бонкӣ мувофиқат мекунад, бояд дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шавад. Ба андешаи мо, дар шароити муосир модели таҳлили рушди молиявӣи бонкҳои тиҷоратиро дар асоси таҳлили динамикӣ ва ба омӯхтани вазъи молиявӣ дар тамоюли рушди солҳои гузашта, ҳозира ва ояндаи он ташаккул додан зарур аст (143-144).

Мавриди зикр аст, ки бонкҳои тиҷоратии Тоҷикистон барои беҳтар намудани нишондиҳандаҳои тавозунӣ дар марҳилаҳои аввали бад шудани вазъи молиявӣ аз усулҳои гуногун истифода мебаранд. Масалан, аз ҳисоби қарзи нав пардохти фоизҳо ва пардохти қарзи асосӣ сурат мегирад ё қарзҳои пардохташон аз нав суратгиранда бо векселҳо дода мешаванд. Сохтани «пирамидаҳои қарзӣ» дар дороиҳои бонкҳои мушкилидор, маъмулан, бо ҳамон сохтори «пирамидаҳо» дар уҳдадорҳои тавозун ҳамроҳӣ меkunанд. Аз ин рӯ, баробари кам шудани вуруди пул ба бонк, пирамидаҳо ба харобшавӣ шурӯъ карда, бонкро хароб меkunанд. Яке аз сабабҳои ҷиддии бад шудани вазъи молиявӣи бонкҳои ватанӣ далелҳои қаллобӣ ва дар натиҷа муфлисшавии барқасдона ё сохта мебошад. Барои

рафъи ин сабабҳо, илова бар пурзӯр кардани назорат аз болои онҳо ва зиёд кардани санчишҳо, низоми ҳисоботдиҳии банкҳо низ такмил додан зарур аст. Мушкилоти ҷиддие, ки банкҳо бо онҳо дучор меоянд, метавонанд амалияи додани қарзҳои имтиёзнок ва пардохтҳои имтиёзнок ба кормандон бошанд. Одатан, аксарияти онҳо дар амалиётҳо оид ба қарздиҳӣ ба аҳоли, амалиёт бо коғазҳои қиматнок, дар суратҳисобҳои асбӯрӣ нишон дода мешаванд (С. 148-150).

Ба ақидаи муаллиф, дар шароити имрӯза, бухрони бамиёномада вазъи ноустувории иқтисодии ҷаҳон, муносибатҳои молиявӣ қарзӣ, ҷустуҷӯи механизми муассир дар бозори сармоя, усулҳои нави хидматрасонӣ ба сохторҳои тижоратӣ, таҳияи усулҳо, моделҳои иқтисодӣ ва математикии фаъолияти банкҳои тижоратиро таъхирпазир намуд. Аҳамияти ин вазифаро муҳокимаи васеи усулҳои арзёбии фаъолияти банкҳои тижоратӣ ҳам дар байни олимони ватанӣ ва ҳам дар байни олимони хориҷӣ дар бозори молиявӣ дида метавонем. Стратегияи танзими зиддибухронии банк - стратегияест, ки вазъи фаъолияти банкро дар таназзул, коҳиш ёфтани нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ ва таҳдиди муфлисшавии банкро пешгирӣ менамояд. Стратегияи танзими зиддибухронӣ як навъ кафолати рушди устувори молиявии банкҳо мебошад. Албатта, мо пурра гуфта наметавонем, ки стратегия сатҳи зарари ба миёномадаи бухронро қиматан пешгирӣ менамояд. Он танҳо ба банкҳои тижоратӣ имкон медиҳад, ки эҳтимолияти зарарҳои қалон коҳиш ёбанд ва дар сурати авҷи бухрон ҳарчи зудтар ва бе зарари ҷиддӣ аз оқибатҳои манфии бухрон эмин нигоҳ дорад. Ғайр аз он, стратегия имкон медиҳад, ки дар маҷлиси умумии саҳномон ҳангоми қабули қарор дар бораи усулҳои рафъи бухрон, ҳар як зербандҳои стратегия ба инобат гирифта шавад (С.158-160).

Муаллиф дуруст меҳисобад, ки барои таҳлил ва пешгӯии нишондиҳандаҳои молиявии банкҳои тижоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян кардани имконияти барқарор кардани қобилияти пардохтпазирӣ донишмандони ҳаҷми ММД, дороиҳои банкҳои тижоратӣ, қарзҳои пешниҳоднамудаи банкҳо, сармоягузориҳо дар банкҳо, пасандозҳои шахсонӣ воқеъӣ ва ҳуқуқӣ дар банкҳо ва сармояи банкҳо ҳангоми таҳияи модели иқтисодӣ-математикӣ зарур аст. Бинобар ин, муаллиф бо истифода аз нишондиҳандаҳои молиявии банкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дурнамои нишондиҳандаҳои устувори молиявии банкҳои тижоратиро то давраи солҳои 2030 таҳия намудааст (С. 163-169).

Дар хулосаи диссертатсия (С.171-174) таклифу пешниҳодҳои илман асоснок оид ба танзими зиддибухронии фаъолияти банкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар оянда оварда шуда, роҳҳои дар амал татбиқ намудани онҳо дар шароити иқтисоди бозорӣ пешниҳод карда шудаанд.

Новобаста ба бартариятҳои диссертатсия аз камбудихо ҳолӣ нест. Ба қатори онҳо нуқтаҳои зеринро баён намудан зарур аст:

1. Дар боби якуми диссертатсия асосҳои назариявии танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дида баромада шудааст. Мутаассифона дар раванди омӯзиши заминаҳои назариявӣ на ҳамаи хусусиятҳо ва принципҳои танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ ба пуррагӣ омӯхта шуда, амсилаҳои амалисозии онҳо, чӯдо карда нашудаанд. Ҳамзамон моделҳои асосии танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дида баромада нашудаанд.

2. Дар боби дуҷуми рисола таҳлили вазъияти муосири танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи зарурӣ ба анҷом дода шудааст. Мутаассифона дар диссертатсия омилҳои асосии экзогенӣ ва эндогенӣ ба танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ таъсиркунанда, ба пуррагӣ дақиқ баён карда нашудаанд. Аз тарафи дигар устувории молиявии бонкҳои тижоратӣ ва пешниҳодҳои мушаххас ҷиҳати муфлисшавии онҳо дар шароити муосир баҳо дода нашудааст.

3. Дар рисола ҷойи махсус ба самтҳои асосии рушди фаъолияти бонкҳои низомсоз, дода шудааст. Вале модели мукаммали рушди фаъолияти бонкҳои низомсоз дар ҷорҷӯбаи амалисозии Стратегияи миллии рушди Тоҷикистон то соли 2030 бо назардошти ташаккули механизми рушди иқтисоди миллӣ дар доираи сиёсати иҷтимоию иқтисодии давлат пешниҳод нагардидааст.

4. Дар зербоби 3.1 диссертатсия (С.138-139) муаллиф нишондиҳандаҳои аҳамияти низоммандиро (АН) барои 18 бонки калонтарини Тоҷикистон ҳисоб намудааст. Мутаассифона, аз ҷониби муаллиф на ҳамаи параметрҳои дар методика пешниҳодшуда муайян карда шаванд.

5. Дар зербоби 3.2 диссертатсия роҳҳо ва усулҳои солимгардонии вазъи молиявии бонкҳои тижоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шудаанд. Хуб мешуд, ки пешниҳодоти мазкур бо ҳисобу китоби дақиқ пурра карда мешуданд.

6. Диссертатсия дорои хатоҳои грамматикӣ ва орфографӣ буда, баъзе аз мавхумҳо ва ҷабҳаҳо ба тариқи мушаххас баён карда нашудаанд.

Ҳангоми тартиб додани номгӯи адабиёт талаботҳо чихати барасмиятдаровардани онҳо риоя нагардидааст.

Камбудихое, ки дар боло қайд карда шуданд, моҳияти назариявӣ ва амалии рисолаи мазкурро кам намекунанд ва дорои характери тавсиявӣ мебошанд.

Автореферат ва корҳои чопшуда ба пуррагӣ таркиби диссертатсияро дар бар мегиранд.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар маҷмӯи корҳои илмию амалӣ ва дар маҷаллаҳои тақризшавандаи аз тарафи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда нашр шудааст.

Таҳлили рисола нишон дод, ки соҳаи таҳқиқ ба бандҳои 10.3. - Проблемаҳои таъмини ҳамоҳангии пулию қарзӣ, макросиёсат ва микроравиш нисбат ба рушди системаи бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон; 10.7. - Баланд бардоштани самаранокии фаъолияти бонкҳо бо иштироки давлат, бонкҳо бо иштироки хориҷиён, инчунин бонкҳои минтақавӣ; 10.13. - Проблемаҳои арзбӣ ва таъмини эътимоднокии бонк; 10.18. - Проблемаҳои мувофиқсозии ташақкул ва инкишофи системаи бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон Шиносномаи ихтисосҳои кормандони илмӣ (илмҳои иқтисодӣ) аз рӯи ихтисоси 08.00.10 - молия, гардиши пул ва қарз мувофиқат мекунад.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи мазкур таҳқиқоти илмӣ ба анҷом расида маҳсуб шуда, дорои ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии нави ҳалли масоили танзими зиддибухронии фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Аз ин рӯ, мо чунин меҳисобем, ки диссертатсияи Икромов Нуриддин Қиёмович дар асоси талаботи илмӣ-назариявӣ ва амалияи муосир анҷомёфта буда, аз рӯи натиҷаҳои назариявӣ ва амалии худ ҷавобгӯ ба талаботҳои Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ мебошад, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, таҳти № 505 тасдиқ шудааст. Бинобар ин арзанда аст, ки ба муаллифи он Икромов Нуриддин Қиёмович дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.10 - молия, гардиши пул ва қарз дода шавад.

**Муқарризи расмӣ, д.и.и., профессори
кафедраи муносибатҳои иқтисодию
байналмилалӣи Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон**

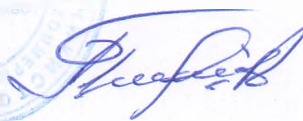

Ҳоҷаев П.Д.

Суроғаи донишгоҳ: 734061, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Дехоти, ½. Телефон: +992(37) 234-83-46, +992(37) 234-85-46, (+992) 93 860 75 03 (м.). [www: www.tguk.tj](http://www.tguk.tj).

Имзои д.и.и., профессор Ҳоҷаев П.Д.-ро тасдиқ менамоям:

**Сардори шубаи кадрҳо
ва корҳои махсуси ДДТТ**

Пирзода С.С.